

HSS-010

การพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรผ่านธุรกิจเพื่อสังคม: กรณีศึกษาเครือข่าย
กลุ่มปลูกผักปลอดภัยมิตรผลร่วมพัฒนา อำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ
Advancing Farmers' Quality of Life through the Social Business:
A Case Study of the Mitr Phol Safe Vegetable Growers' Network
in Phu Khiao District, Chaiyaphum Province

นิษฐา ถาวรพันธ์*

Nittha Thavornphan*

หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Puey Ungphakorn School of Development Studies Thammasat University

*Corresponding author's e-mail: nittha.thavornphan@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรผ่านธุรกิจเพื่อสังคม: กรณีศึกษาเครือข่ายกลุ่มปลูกผักปลอดภัยมิตรผลร่วมพัฒนา อำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (1) มูลเหตุจูงใจในการปรับเปลี่ยนระบบการผลิต (2) การพัฒนาธุรกิจเพื่อสังคมที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิต (3) คุณภาพชีวิตภายใต้การพัฒนาธุรกิจเพื่อสังคม และ (4) ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างกับผู้ให้ข้อมูลหลัก 6 คน

ผลการศึกษาพบว่า (1) การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตเกิดจากปัจจัยภายในและภายนอกที่ส่งอิทธิพลร่วมกัน ทำให้เกษตรกรเปลี่ยนจากเกษตรอุตสาหกรรมสู่เกษตรกรรมยั่งยืนผ่านการปลูกผักปลอดภัย (2) การพัฒนาธุรกิจเพื่อสังคมเน้นแก้ปัญหาสังคมควบคู่ความยั่งยืน มี 4 กลไกหลัก: การเชื่อมโยงตลาด การบริหารจัดการผลผลิต การพัฒนาศักยภาพเกษตรกร และการสร้างรายได้เลี้ยงตนเอง (3) คุณภาพชีวิตของเกษตรกรพัฒนาในเชิงบวก 5 ด้าน คือ เศรษฐกิจ สุขภาวะ สิ่งแวดล้อม สังคม และจิตใจ สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ (4) ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ประกอบด้วยทุนมนุษย์ เศรษฐกิจ สังคม และกายภาพ รวมถึงการสนับสนุนจากธุรกิจเพื่อสังคมของกลุ่มมิตรผล การศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาคุณภาพชีวิตผ่านธุรกิจเพื่อสังคมเป็นทั้งกลไกเศรษฐกิจทางเลือกและการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่ช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตอย่างรอบด้านและยั่งยืน

คำสำคัญ: คุณภาพชีวิตของเกษตรกร, ธุรกิจเพื่อสังคม, การพัฒนาชุมชน

ABSTRACT

This article explores the development of farmers' quality of life through social enterprise: a case study of the Safe Vegetable Growers Network under Mitr Phol Ruam Pattana in Phu Khiao District, Chaiyaphum Province. The objectives are to examine: (1) the motivations for transforming production systems; (2) the development of the social enterprise that influences quality of life; (3) the quality of life under the social enterprise development; and (4) the factors affecting quality of life improvement. This research employed a qualitative approach, using semi-structured interviews with six key informants.

The findings indicate that: (1) the shift in production systems resulted from the combined influence of internal and external factors, leading farmers to transition from industrial agriculture to sustainable agriculture through safe vegetable cultivation; (2) the social enterprise development prioritizes solving social problems alongside sustainability, implemented through four core mechanisms: market linkage, production management, farmer capacity development, and income generation for self-sufficiency; (3) farmers' quality of life improved in five dimensions: economic, health, environmental, social, and psychological, aligning with the United Nations Sustainable Development Goals; and (4) the key factors influencing quality of life development include human capital, economic capital, social capital, and physical capital, along with support from Mitr Phol's social enterprise initiative.

This study demonstrates that developing farmers' quality of life through social enterprise serves as both an alternative economic mechanism and a structural transformation that holistically and sustainably enhances farmers' well-being.

Keywords: Farmers' Quality of Life, Social Business, Community Development

บทนำ

ปัจจุบันเศรษฐกิจทุนนิยมในยุคโลกาภิวัตน์ ได้สร้างบทบาทให้แก่ภาครัฐมุ่งเน้นการเจริญเติบโตด้านเศรษฐกิจไปสู่เป้าหมายที่จะทำให้ระบบเศรษฐกิจมีการผลิตที่เพียงพอต่อผู้บริโภคภายในประเทศและมากพอที่จะส่งออกไปยังต่างประเทศ ภาครัฐและเอกชนได้อาศัยความเป็นเศรษฐกิจทุนนิยมในยุคโลกาภิวัตน์ผ่านการค้าระหว่างประเทศเข้ามามีอิทธิพลในระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมืองของประเทศคู่ค้าอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพื่อแสวงหากำไรมาสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจให้กับตน สำหรับประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรมที่มีศักยภาพในการผลิตสินค้าทางการเกษตรและอาหารเพื่อส่งออกให้กับทั่วโลก กลับพบว่าเกษตรกรผู้ผลิตมัก

มีปัญหาในเรื่องความไม่มั่นคงด้านรายได้ ความผันผวนของราคาตลาด เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงด้านอุปทานและอำนาจในการต่อรอง จึงทำให้ภาครัฐเข้ามามีบทบาทในการช่วยเหลือกลุ่มเกษตรกรเหล่านี้ ปรากฏในรูปแบบการทำเกษตรพันธสัญญาที่ระบบการผลิตและผลผลิตทางการเกษตรเป็นไปตามเงื่อนไขที่ตกลงกันในสัญญา ระบบเกษตรพันธสัญญา เข้ามามีบทบาทอย่างครบวงจรเมื่อปี พ.ศ.2530 ได้เกิดการขยายตัวอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง จากการขับเคลื่อนโดยภาคเอกชนที่ทำการผลิตครบวงจร ระบบเกษตรพันธสัญญาจึงมีแนวคิดที่มุ่งจะก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการผลิตและเพิ่มศักยภาพในการแข่งขัน แต่ในทางกลับกันเกษตรพันธสัญญาส่งผลให้เกษตรกรมีหนี้สินที่เพิ่มมากขึ้นจากสัญญาที่ไม่ได้มีการประกันด้านผลผลิตเกษตรกร (อริยพร โพธิ์ใส, 2559) สถานการณ์การเกษตรในระบบพันธสัญญาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะแถบจังหวัดชัยภูมิ ปรากฏการณ์จากการลงทุนของบริษัทผลิตน้ำตาลขนาดใหญ่หลายแห่งที่สนับสนุนให้เกษตรกรปลูกอ้อยเพื่อขายส่งตั้งแต่ปี 2526 ยาวนานเกือบ 40 ปี ทำให้เกษตรกรที่เคยใช้ชีวิตแบบพอเพียงเข้าสู่ระบบหนี้สินอันเกิดจากการลงทุนเพื่อผลิตอ้อยให้กับโรงงานน้ำตาล จากสถิติจังหวัดชัยภูมิเป็นจังหวัดที่มีการปลูกอ้อยเป็นพืชเศรษฐกิจหลักอันดับ 2 รองจากข้าว โดยมีพื้นที่เพาะปลูกประมาณ 9.3 แสนไร่ คิดเป็นร้อยละ 20.93 ของพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจที่มีการปลูกมากที่สุด 4 อันดับ (กรมพัฒนาที่ดินกระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2564) หลังจากมีการตั้งโรงงานน้ำตาลของกลุ่มมิตรผล ในพื้นที่ตำบลโคกสะอาด อำเภอกุฉิยวัณ จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลสำคัญของจังหวัดชัยภูมิ ได้เล็งเห็นความสำคัญของเกษตรกรกลุ่มนี้ จึงได้เข้ามามีบทบาทในการเสริมสร้างองค์ความรู้ในการปลูกอ้อยให้กับเกษตรกรไร้อ้อยเพื่อลดต้นทุนในการผลิตและเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการแปลงของเกษตรกร เริ่มต้นพัฒนาจากโครงการหมู่บ้านเพิ่มผลผลิตสู่การเป็นชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืน มีการดำเนินงานในโครงการหมู่บ้านเพิ่มผลผลิต ซึ่งประกอบด้วย 4 ระยะ คือ ระยะที่ 1 การส่งเสริมเทคโนโลยีเพิ่มผลผลิตอ้อย ระยะที่ 2 การบริหารจัดการระบบชลประทานและการใช้น้ำในไร้อ้อย ระยะที่ 3 การบริหารจัดการในไร้อ้อย ระยะที่ 4 การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน (MGR Online, 2559)

ภายใต้แนวคิด “ร่วมอยู่ ร่วมเจริญ” มิตรผลจึงได้จัดตั้งฝ่ายพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เพื่อทำหน้าที่ขับเคลื่อนงานพัฒนาสังคมและชุมชน โดยกำหนดให้มีหน่วยงานพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนประจำอยู่ทุกพื้นที่โรงงานของมิตรผล โดยมุ่งหวังว่าการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการดูแลสิ่งแวดล้อมให้กับชุมชนรอบโรงงานซึ่งเปรียบเสมือนเป็น “เพื่อนบ้าน” ทั้งนี้ ฝ่ายพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ประจำพื้นที่โรงงานน้ำตาลมิตรผลกุฉิยวัณ จังหวัดชัยภูมิ จึงได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชนโดยมีเป้าหมายเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของเกษตรกรในพื้นที่อำเภอกุฉิยวัณ ครอบคลุมใน 3 เป้าหมายหลัก ได้แก่ ด้านการจัดการชุมชนอย่างยั่งยืน ด้านการพัฒนาระบบเกษตรชุมชนและอาหารปลอดภัย ด้านการพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชน (กลุ่มมิตรผล, 2566) โดยการส่งเสริมเกษตรกรไร้อ้อยและเกษตรกรทั่วไปในชุมชนรอบพื้นที่โรงงานน้ำตาลมิตรผลกุฉิยวัณ ได้แก่ ตำบลโคกสะอาด ตำบลหนองคอนไทย และตำบลบ้านแก้ง ที่เคยมีรูปแบบการทำเกษตร

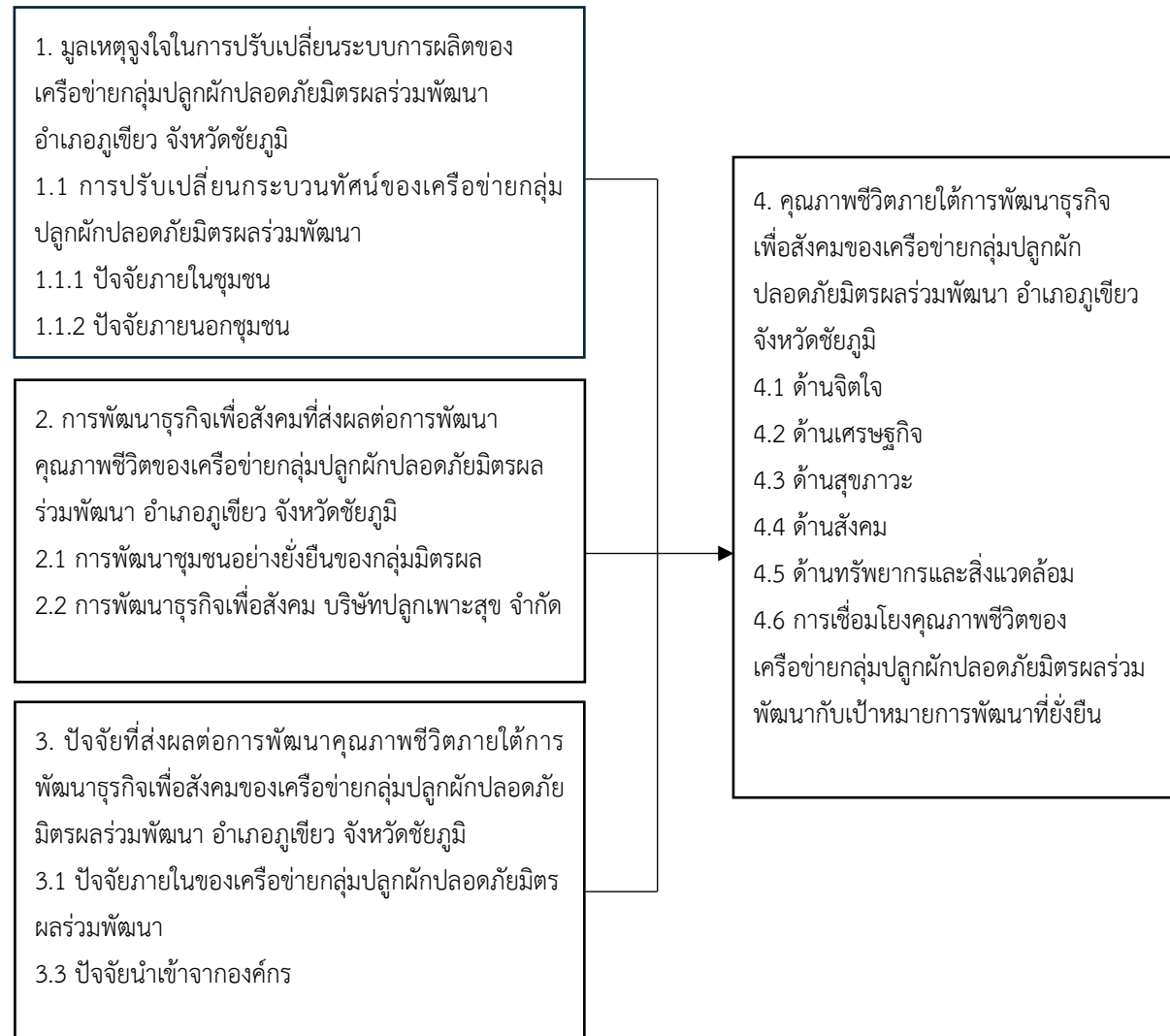
เชิงเดี่ยวเปลี่ยนฐานคิดมาสู่การผลิตภายใต้ระบบเกษตรปลอดภัยตามแนวทางการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดีสำหรับพืช (Good Agricultural Practices: GAP) ผ่านการขับเคลื่อนนวัตกรรมทางสังคมในรูปแบบธุรกิจเพื่อสังคม (Social Business) ในรูปแบบของบริษัท ปลุกเพาะสุข จำกัด เพื่อให้เกษตรกรเกิดการรวมกลุ่มและสร้างเครือข่ายภายใต้ชื่อ “เครือข่ายกลุ่มปลูกผักปลอดภัยตำบลมิตรผลร่วมพัฒนา” เพื่อสร้างโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรอย่างเท่าเทียม การต่อรองกับคู่ค้า และสร้างองค์ความรู้ด้านการเกษตรที่เหมาะสมตามบริบทพื้นที่ ดังนั้นธุรกิจเพื่อสังคม จึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่งซึ่งไม่เพียงแต่เป็นการสร้างอาชีพและรายได้ที่หมุนเวียนในชุมชนเท่านั้น แต่ยังสามารถพัฒนาสู่การบริหารจัดการการผลิตผักปลอดภัย GAP ได้อย่างมีประสิทธิภาพตรงตามความต้องการของตลาด รวมถึงสามารถจัดระบบความรู้ วิธีปฏิบัติ การถ่ายทอดความรู้และเผยแพร่สู่ผู้ที่สนใจได้ในวงกว้างสู่การแก้ไขปัญหาสังคมของชุมชนรอบพื้นที่โรงงานในมิติต่าง ๆ

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ ผู้ศึกษามีความสนใจที่จะศึกษาการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรผ่านธุรกิจเพื่อสังคมของเครือข่ายกลุ่มปลูกผักปลอดภัยมิตรผลร่วมพัฒนา อำเภอกุฉิเยว จังหวัดชัยภูมิ การศึกษาในครั้งนี้ไม่เพียงแต่เปิดเผยมูลเหตุจูงใจที่ทำให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนฐานคิดและแนวทางการผลิต หากยังแสดงให้เห็นถึงแนวทางการพัฒนาธุรกิจเพื่อสังคมที่มีบทบาทในการยกระดับความรู้ ทักษะ และศักยภาพของเกษตรกรสู่การรวมกลุ่มอย่างเข้มแข็งเพื่อบริหารจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ สร้างโอกาสทางการตลาด และลดความเสี่ยงจากความผันผวนของตลาดเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม ทั้งนี้ ผลการศึกษายังสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการกำหนดแนวทางหรือแบบจำลองการพัฒนาธุรกิจเพื่อสังคมในพื้นที่อื่นที่มีบริบทใกล้เคียงกัน เพื่อส่งเสริมการพัฒนาเกษตรกรรมอย่างยั่งยืนในระดับพื้นที่ และเป็นข้อมูลสนับสนุนการกำหนดนโยบายของภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนให้มีความยั่งยืนในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษามูลเหตุจูงใจในการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตของเครือข่ายกลุ่มปลูกผักปลอดภัยมิตรผลร่วมพัฒนา อำเภอกุฉิเยว จังหวัดชัยภูมิ
2. เพื่อศึกษาการพัฒนาคุณภาพชีวิตภายใต้การพัฒนาธุรกิจเพื่อสังคมของเครือข่ายกลุ่มปลูกผักปลอดภัยมิตรผลร่วมพัฒนา อำเภอกุฉิเยว จังหวัดชัยภูมิ
3. เพื่อศึกษาการพัฒนาธุรกิจเพื่อสังคมที่ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเครือข่ายกลุ่มปลูกผักปลอดภัยมิตรผลร่วมพัฒนา อำเภอกุฉิเยว จังหวัดชัยภูมิ
4. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตภายใต้การพัฒนาธุรกิจเพื่อสังคมของเครือข่ายกลุ่มปลูกผักปลอดภัยมิตรผลร่วมพัฒนา อำเภอกุฉิเยว จังหวัดชัยภูมิ

กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้มีกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1. ผู้ขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนของกลุ่มมิตรผล คือ ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ของ
บริษัท น้ำตาลมิตรผล จำกัด จำนวน 4 คน โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกแบบเจาะจง ประกอบด้วย ผู้อำนวยการ
ด้านบริหารองค์กรเพื่อความยั่งยืน ผู้จัดการฝ่ายพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน และเจ้าหน้าที่
Smart Farmer โดยผู้ให้ข้อมูลสามารถอธิบายถึงการกำหนดทิศทางการดำเนินงานเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน
ขององค์กร และแนวทางการพัฒนาชุมชนในพื้นที่รอบโรงงานน้ำตาลมิตรผลภูเขียว รวมถึงการดำเนินงานธุรกิจ
เพื่อสังคมให้สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

2. เครือข่ายกลุ่มปลูกผักปลอดภัยมิตรผลร่วมพัฒนา คือ ตัวแทนของสมาชิกกลุ่มปลูกผักปลอดภัย โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกแบบเจาะจง จำนวน 4 คน ได้แก่ กลุ่มปลูกผักปลอดภัยบ้านกุดหัวช้าง กลุ่มปลูกผักปลอดภัยบ้านลาด กลุ่มปลูกผักปลอดภัยตำบลบ้านแก้ง กลุ่มปลูกผักปลอดภัยตำบลโคกสะอาด โดยผู้ให้ข้อมูลเป็นบุคคลที่สามารถอธิบายถึงมูลเหตุจูงใจที่ทำให้ปรับเปลี่ยนแนวคิดสู่ระบบเกษตรปลอดภัย (GAP) การพัฒนาคุณภาพชีวิตภายใต้บริบทการพัฒนาธุรกิจเพื่อสังคม และปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต

3. คู่ค้าของเครือข่ายกลุ่มปลูกผักปลอดภัยมิตรผลร่วมพัฒนา คือ ตัวแทนของบริษัท คิงส์วิซ จำกัด สาขาบ้านทุ่ม จังหวัดขอนแก่น จำนวน 1 คน บริษัท คิงส์วิซ จำกัด จังหวัดขอนแก่น โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกแบบเจาะจง ทั้งนี้ผู้ให้ข้อมูลต้องสามารถอธิบายแนวทางและขั้นตอนการรับซื้อผักจากเกษตรกรคุณภาพมาตรฐานของผักปลอดภัย รวมถึงลักษณะของการดำเนินงานของบริษัท คิงส์วิซ จำกัด

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยใช้รูปแบบการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เป็นการถามเจาะลึกเพื่อต้องการได้ข้อมูลที่อยู่ในตัวผู้ให้ข้อมูลอย่างละเอียดผ่านเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แนวทางการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview Guideline) ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือจากการทบทวนแนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำให้สามารถกำหนดกรอบแนวทางในการสร้างแบบสัมภาษณ์ให้ครอบคลุมเนื้อหา จากนั้นได้นำไปทดสอบความตรงเชิงเนื้อหา ด้วยการนำแบบสัมภาษณ์ส่งให้อาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขข้อคำถามเพื่อความถูกต้องด้านภาษา ความเที่ยงตรง และความครอบคลุมเนื้อหา จากนั้นทดสอบความเชื่อมั่น (Reliability) ผู้วิจัยได้นำแบบสัมภาษณ์ที่ผ่านการปรับปรุงแก้ไขแล้วไปทดลองใช้ (Try Out) กับเกษตรกรในชุมชนรอบโรงงานน้ำตาลมิตรผล ภูเขียว จำนวนรวม 4 คน ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีคุณลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่างจริง หลังจากนั้นได้นำแบบสัมภาษณ์มาปรับปรุงแก้ไขข้อคำถามเพื่อความถูกต้อง นอกจากนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตการณ์ควบคู่กับการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยใช้การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) ซึ่งผู้วิจัยใช้ร่วมกับการสัมภาษณ์เพื่อตรวจสอบว่าข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์นั้นมีความถูกต้องและน่าเชื่อถือมากน้อยเพียงใด

วิธีรวบรวมข้อมูล

1. ก่อนเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยเริ่มต้นจากการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูล แบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ ผู้ขับเคลื่อนงานด้านความยั่งยืนของกลุ่มมิตรผล เครือข่ายกลุ่มปลูกผักปลอดภัยมิตรผลร่วมพัฒนา และคู่ค้าของเครือข่ายกลุ่มปลูกผักปลอดภัยมิตรผลร่วมพัฒนา รวมถึงได้สร้างแนวทางการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างแลนัดหมายเพื่อเข้าสัมภาษณ์กับผู้ให้ข้อมูล

2. ดำเนินการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยขออนุญาตสัมภาษณ์ จดบันทึกข้อมูล ถ่ายภาพ บันทึกเสียง และขออนุญาตเปิดเผยตัวตนของผู้ให้ข้อมูล เมื่อได้รับการยินยอมที่จะให้ข้อมูล ผู้วิจัยจึงเริ่มต้นจากการแนะนำตัว

แจ้งวัตถุประสงค์การวิจัย และดำเนินการสัมภาษณ์ เมื่อสัมภาษณ์เสร็จผู้วิจัยสรุปประเด็นที่สำคัญ พร้อมสรุปสิ่งที่สังเกตได้ขณะสัมภาษณ์ก่อนออกจากสนาม

3. หลังการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยทำการถอดเทปการสัมภาษณ์แบบคำต่อคำหลังจากเสร็จสิ้นการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล เพื่อตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูล จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาเรียบเรียงและวิเคราะห์ข้อมูล ด้วยวิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ได้แก่ (1) การจัดระเบียบข้อมูลเป็นกระบวนการจัดการจำแนกด้วยตาราง เพื่อทำข้อมูลให้เป็นระเบียบ จะทำการแยกเป็นรายประเด็น จัดลำดับความสัมพันธ์ของข้อมูล (2) การแสดงข้อมูล เป็นกระบวนการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล ความเชื่อมโยงตามเหตุและผลของข้อมูลในรูปแบบของการพรรณนา และ (3) การหาข้อสรุป ดีความ และตรวจสอบความถูกต้องของประเด็นการวิจัย เพื่อหาข้อสรุปและตีความหมายข้อค้นพบที่ได้จากการแสดงข้อมูล

สรุปผลการวิจัย

1. มุมเหตุจูงใจในการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตของเครือข่ายกลุ่มปลูกผักปลอดภัยมิตรผลร่วมพัฒนา

อำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ

1.1 ปัจจัยภายในชุมชน ประกอบด้วยองค์ประกอบที่เอื้อต่อการเรียนรู้และการปรับตัวของเกษตรกร โดยเฉพาะบทบาทของ “เกษตรกรต้นแบบ” ซึ่งเป็นผู้ถ่ายทอดแนวทางเกษตรกรรมยั่งยืนให้กับสมาชิกในชุมชน การมีตัวอย่างความสำเร็จที่เป็นรูปธรรมทำให้เกิดแรงบันดาลใจและความเชื่อมั่นในการปรับเปลี่ยนแนวทางการผลิต นอกจากนี้ การรวมกลุ่มของเกษตรกรยังส่งเสริมการแลกเปลี่ยนความรู้ การสนับสนุนซึ่งกันและกัน ส่งผลให้เกิดความพร้อมและความมั่นใจในการปรับเปลี่ยนวิถีเกษตร ตลอดจนการปรับเปลี่ยน ทัศนคติ และค่านิยม ภายในชุมชนมีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนผ่านจากเกษตรอุตสาหกรรมสู่เกษตรกรรมยั่งยืน เกษตรกรเริ่มตระหนักถึงปัญหาที่เกิดจากการใช้สารเคมีและการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ทำให้แนวคิดเปลี่ยนไปสู่การพึ่งพาตนเอง การใช้ทรัพยากรท้องถิ่น และการผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมมากขึ้น

1.2 ปัจจัยภายนอกชุมชน เป็นแรงผลักดันสำคัญที่ส่งผลต่อการตัดสินใจปรับเปลี่ยนระบบการผลิต โดยเฉพาะนโยบายของภาครัฐที่มุ่งส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน เช่น การลดการใช้สารเคมี ส่งเสริมปุ๋ยชีวภาพ และปุ๋ยอินทรีย์ รวมถึงการควบคุมสารเคมีอันตรายบางชนิด ทำให้เกษตรกรหันมามองหาแนวทางที่สอดคล้องกับนโยบายและช่วยลดต้นทุน นอกจากนี้ ความผันผวนทางเศรษฐกิจ เช่น ราคาผลผลิตที่ไม่แน่นอน ต้นทุนการผลิตที่เพิ่มสูงขึ้นจากค่าปุ๋ย ยากำจัดศัตรูพืช และค่าแรงงาน ล้วนส่งผลให้เกษตรกรตระหนักถึงความเสี่ยงจากการพึ่งพาพืชเชิงเดี่ยว เกษตรกรจึงปรับเปลี่ยนสู่ระบบเกษตรผสมผสานเพื่อกระจายความเสี่ยง เพิ่มความมั่นคงในรายได้ และลดความเสียหายจากความไม่แน่นอนทางตลาด ในขณะเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงของตลาดและพฤติกรรมผู้บริโภคที่หันมาให้ความสำคัญกับอาหารปลอดภัยและการรักษาสิ่งแวดล้อม ได้สร้างโอกาสทางการตลาดใหม่ ๆ ให้กับเกษตรกร

2. การพัฒนาธุรกิจเพื่อสังคมที่ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเครือข่ายกลุ่มปลูกผักปลอดภัยมิตรผล ร่วมพัฒนา อำเภอกุฉิเยว จังหวัดชัยภูมิ

2.1 บริบทการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนของกลุ่มมิตรผล จุดเริ่มต้นของการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนของกลุ่มมิตรผล เกิดจากการตระหนักถึงบทบาทของธุรกิจในการสร้างผลกระทบเชิงบวกต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม กลุ่มมิตรผลมีได้มองธุรกิจเพียงในฐานะกลไกแสวงหากำไร หากแต่ให้ความสำคัญกับความรับผิดชอบต่อสังคมและธรรมาภิบาลควบคู่กันไป โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียตลอดห่วงโซ่คุณค่า โดยยึดแนวคิด “ร่วมอยู่ ร่วมเจริญ” เป็นหลักในการดำเนินธุรกิจ และได้นำแนวคิดนี้ไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม ผ่านการจัดตั้งฝ่ายพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนในปี พ.ศ. 2555 เพื่อขับเคลื่อนเป้าหมายขององค์กรในด้านความรับผิดชอบต่อสังคม แนวทางการดำเนินงานของฝ่ายพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเน้นการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนรอบโรงงาน โดยกำหนดเป้าหมายการพัฒนาชุมชนไว้ 3 ด้าน ได้แก่ ด้านการจัดการชุมชนอย่างยั่งยืน ด้านการพัฒนาระบบเกษตรชุมชนและอาหารปลอดภัย และด้านการพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชน

2.2 กระบวนการพัฒนาธุรกิจเพื่อสังคม บริษัท ปลูกเพาะสุข จำกัด กลุ่มมิตรผลได้ดำเนินงานตามเป้าหมายด้านการพัฒนาเกษตรชุมชนและอาหารปลอดภัยมาอย่างต่อเนื่อง แต่กลับพบว่า กลุ่มเกษตรกรรอบโรงงานน้ำตาลจำนวนหนึ่งมีความสนใจจะปรับเปลี่ยนแนวคิดและวิธีการผลิตจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวไปสู่ระบบเกษตรปลอดภัย แต่ยังขาดความรู้การทำเกษตรปลอดภัย (GAP) ที่ถูกต้อง การวางแผนการผลิตที่มีประสิทธิภาพ และการเชื่อมโยงช่องทางการตลาดที่มั่นคง จากการเล็งเห็นข้อจำกัดและปัญหาของเกษตรกร ฝ่ายพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน จึงได้จัดตั้งบริษัท ปลูกเพาะสุข จำกัด ขึ้นในปี พ.ศ. 2563 โดยนำแนวคิด “ธุรกิจเพื่อสังคม” ของมุฮัมหมัด ยูนุส ซึ่งเป็นกระบวนการที่ตั้งอยู่บนเป้าหมายการแก้ไขปัญหาสังคมเป็นหลัก มากกว่าการมุ่งแสวงหากำไรมาเป็นกรอบการดำเนินงาน โดยเริ่มนำร่องในพื้นที่โรงงานน้ำตาลมิตรผลกุฉิเยว อำเภอกุฉิเยว จังหวัดชัยภูมิ โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อสนับสนุนให้เกษตรกรนำแนวทางเกษตรปลอดภัย (GAP) มาปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของตนเอง พัฒนาระบบบริหารจัดการผลผลิตของเกษตรกร และเป็นตัวกลางในการเชื่อมโยงระหว่างเกษตรกรกับคู่ค้า รวมถึงเป็นที่ปรึกษาตลอดกระบวนการตั้งแต่การเพาะปลูก การวางแผนตลาด การประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ไปจนถึงการจัดหาช่องทางการจำหน่ายผลผลิต

2.3 กระบวนการดำเนินงานของธุรกิจเพื่อสังคม การดำเนินงานของบริษัท ปลูกเพาะสุข จำกัด ได้พัฒนาโมเดลที่ชัดเจนในเชิงปฏิบัติ โดยสามารถจำแนกออกเป็น 4 กลไกหลัก ได้แก่ (1) การเชื่อมโยงเกษตรกรกับตลาดที่มั่นคง บริษัท ปลูกเพาะสุข จำกัด ทำหน้าที่เชื่อมโยงเกษตรกรกับผู้ซื้อหลัก คือ บริษัท คิงส์วิซ จำกัด ซึ่งจัดส่งผักให้ห้างโลตัส การเชื่อมโยงนี้ช่วยแก้ปัญหาคาดช่องทางการจำหน่ายและราคาผลผลิตที่ผันผวน (2) การพัฒนาศักยภาพของเกษตรกร บริษัท ปลูกเพาะสุข จำกัด ให้ความสำคัญกับการอบรมเชิงปฏิบัติการให้กับเกษตรกร เพื่อพัฒนาความรู้ด้านการปลูกผักปลอดภัย (GAP) ซึ่งช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและลดต้นทุน (3) การบริหารจัดการผลผลิตของเกษตรกร บริษัท ปลูกเพาะสุข จำกัด

ทำหน้าที่ในการรวบรวมและจัดการผลผลิตของเกษตรกร โดยช่วยจัดการการขนส่งผลผลิตไปยังลูกค้า โดยใช้ระบบการขนส่งที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งช่วยลดภาระของเกษตรกรในการจัดการโลจิสติกส์ ทำให้เกษตรกรสามารถส่งผลผลิตได้อย่างรวดเร็วและมีความน่าเชื่อถือในตลาด (4) การสร้างรายได้เลี้ยงตัวเองได้ แม้บริษัท ปลุกเพาะสุข จำกัด จะมีเป้าหมายทางสังคม แต่ยังคงสามารถสร้างรายได้จากการให้บริการขนส่งผลผลิตให้แก่เกษตรกร โดยคิดค่าบริการในอัตราที่เป็นธรรม ซึ่งช่วยสร้างความยั่งยืนทางเศรษฐกิจให้กับบริษัท และไม่ต้องพึ่งพาแหล่งเงินทุนหรือการบริจาคภายนอก รายได้ที่เกิดขึ้นจะถูกนำกลับมาพัฒนาธุรกิจและเสริมสร้างการเติบโตในระยะยาว

3. คุณภาพชีวิตภายใต้การพัฒนาธุรกิจเพื่อสังคมของเครือข่ายกลุ่มปลูกผักปลอดภัยมิตรผลร่วมพัฒนาอำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ

3.1 ด้านเศรษฐกิจ เกิดขึ้นจากการเข้าร่วมธุรกิจเพื่อสังคมของเครือข่ายกลุ่มปลูกผักปลอดภัยมิตรผลร่วมพัฒนา สามารถลดค่าใช้จ่ายอันเป็นผลจากการบริโภคอาหารที่ปลูกเอง และสามารถสร้างรายได้เสริมรายเดือนจากการจำหน่ายผลผลิต ประมาณ 3,000-5,000 บาทต่อเดือน ทำให้เกษตรกรสามารถจุนเจือครอบครัวนอกเหนือจากรายได้หลักจากการทำไร่อ้อยและการปลูกข้าว

3.2 ด้านสุขภาวะ ผลลัพธ์ของคุณภาพชีวิตด้านสุขภาวะที่เครือข่ายกลุ่มปลูกผักปลอดภัยมิตรผลร่วมพัฒนาแสดงถึงความพึงพอใจที่ได้รับจากการธุรกิจเพื่อสังคมในแง่ของความสุขอันเกิดจากการรับประทานพืชผักที่ปลอดภัยด้วยความมั่นใจว่าไร้สารเคมี เพราะลงมือปฏิบัติเองทุกกระบวนการ ฉะนั้นผลผลิตที่นำมาประกอบอาหารนั้นย่อมมีความปลอดภัยต่อการบริโภค นอกจากนี้เกษตรกรยังมีความสุขที่เกิดจากการมีสุขภาพที่แข็งแรงจากการรับประทานอาหารที่ปลอดภัย อีกทั้งการเคลื่อนไหวร่างกายขณะทำกิจกรรมทางการเกษตรล้วนเป็นการออกกำลังกายทั้งสิ้น

3.3 ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เป็นผลสำเร็จที่ของเครือข่ายกลุ่มปลูกผักปลอดภัยมิตรผลร่วมพัฒนา รู้สึกพึงพอใจและภูมิใจต่อพื้นที่เกษตรของตนเอง ทั้งการจัดการและการออกแบบการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ให้เป็นระบบ รวมถึงนำมาปรับใช้ตามความเหมาะสมของความพร้อมและศักยภาพพื้นที่ได้ นอกจากนี้เครือข่ายกลุ่มปลูกผักปลอดภัยมิตรผลร่วมพัฒนายังมีการลดใช้สารเคมี อันเกี่ยวข้องกับความตระหนักในการนำใช้สารอินทรีย์ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นทรัพยากรที่สำคัญของการผลิต เพื่อมุ่งให้เกิดผลลัพธ์อันก่อให้เกิดความรู้สึกมีความสุขที่สามารถปฏิบัติได้อย่างแท้จริง

3.4 ด้านสังคม การพัฒนาธุรกิจเพื่อสังคมสามารถยกระดับคุณภาพชีวิตด้านสังคมอันมาจากการดำเนินงาน ใน 3 ประเด็น ได้แก่ (1) ความสัมพันธ์ทางสังคมภายในเครือข่าย การเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การอบรม การศึกษาดูงาน และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในกลุ่มเกษตรกร ส่งผลให้เกิดการพัฒนาความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดและการเรียนรู้ร่วมกันในเรื่องเกษตรปลอดภัยและเทคนิคการผลิตผักปลอดภัย (2) ความสัมพันธ์ทางสังคมกับชุมชน เครือข่ายกลุ่มปลูกผักปลอดภัยมิตรผลร่วมพัฒนาได้เป็นแหล่งเรียนรู้และ

ถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับเกษตรปลอดภัยแก่บุคคลและกลุ่มในชุมชน ซึ่งช่วยขยายการเรียนรู้ไปยังบุคคลภายนอกเครือข่ายและสร้างความร่วมมือทางสังคม (3) ความสัมพันธ์กับผู้ปฏิบัติงาน: เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนและเจ้าหน้าที่ Smart Farmer ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมส่งเสริมและสนับสนุนเกษตรกร ซึ่งทำให้เกิดการพูดคุยและพัฒนาความสัมพันธ์ที่ดีขึ้นระหว่างเกษตรกรและเจ้าหน้าที่

3.5 ด้านจิตใจ การเข้าร่วมการพัฒนาธุรกิจเพื่อสังคมของเครือข่ายกลุ่มปลูกผักปลอดภัยมีผลร่วมพัฒนาก่อให้เกิดการยกระดับคุณภาพชีวิตด้านจิตใจและความรู้สึกในมุมมองที่เป็นความสุขจากการตระหนักรู้และเข้าใจในความพอเพียง อันหมายถึงความพอเพียงในการใช้ชีวิต การประกอบอาชีพ และการปลูกผักปลอดภัย ตามความเหมาะสมด้านพื้นที่และศักยภาพของตนเอง

3.6 การเชื่อมโยงกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยภาพรวมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเครือข่ายกลุ่มปลูกผักปลอดภัยมีผลร่วมพัฒนาผ่านธุรกิจเพื่อสังคมสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ในหลายมิติ ได้แก่ การขจัดความยากจน (SDG 1) ความมั่นคงทางอาหาร (SDG 2) การส่งเสริมสุขภาพ (SDG 3) การลดความเหลื่อมล้ำ (SDG 10) การบริโภคและผลิตอย่างยั่งยืน (SDG 12) การรับมือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (SDG 13) การฟื้นฟูระบบนิเวศ (SDG 15) และการสร้างหุ้นส่วนเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (SDG 17) สะท้อนกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากที่เป็นธรรม ครอบคลุมทั้งมิติทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม สุขภาพ และความเป็นอยู่ที่ดีของเกษตรกรอย่างแท้จริง

4. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตภายใต้การพัฒนาธุรกิจเพื่อสังคมของเครือข่ายกลุ่มปลูกผักปลอดภัยมีผลร่วมพัฒนา อำเภอกุฉิย จังหวัดชัยภูมิ

4.1 ปัจจัยภายใน จากเครือข่ายกลุ่มปลูกผักปลอดภัยมีผลร่วมพัฒนา ปัจจัยภายใน หมายถึง ทูทที่เครือข่ายได้สะสมและใช้เพื่อสนับสนุนกระบวนการผลิต ซึ่งประกอบด้วยทุนสำคัญ 4 ประเภท ได้แก่ (1) ทุนมนุษย์ เกิดจากการสั่งสมความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ของสมาชิกในเครือข่าย ผ่านการฝึกอบรมและการปฏิบัติงานจริง รวมถึงตำแหน่งทางสังคมที่เอื้อต่อการเข้าถึงความรู้และโอกาสพัฒนา ทั้งนี้แรงงานในครัวเรือนยังถือเป็นทุนสำคัญที่ช่วยดำเนินการปลูกผักปลอดภัย (GAP) (2) ทุนเศรษฐกิจ สะท้อนผ่านการครอบครองและการจัดสรรปัจจัยทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะที่ดินซึ่งถูกแบ่งใช้ประโยชน์ในหลายรูปแบบ โดยมีการลงทุนปรับพื้นที่และจัดซื้อปัจจัยการผลิต เพื่อสนับสนุนการปลูกผักปลอดภัย (GAP) (3) ทุนสังคม มาจากการสร้างเครือข่ายทั้งในระดับกลุ่มและรายบุคคล ได้แก่ การรวมกลุ่มกับหน่วยงานภาครัฐที่เอื้อต่อการเข้าถึงการสนับสนุนและพัฒนาศักยภาพ และการสร้างเครือข่ายส่วนบุคคลกับเกษตรกรต้นแบบ (4) ทุนกายภาพ เป็นปัจจัยพื้นฐานที่สนับสนุนการดำรงชีพและการประกอบอาชีพ ได้แก่ ความพร้อมของแหล่งน้ำ รวมถึงความพร้อมด้านระบบสาธารณูปโภค เช่น ระบบไฟฟ้าและน้ำที่เอื้อต่อความสะดวกในการเกษตร

4.2 ปัจจัยนำเข้า จากองค์กรหรือกลุ่มมิตรผล ปัจจัยนำเข้า หมายถึง ทรัพยากรจากกลุ่มมิตรผลที่ใช้สนับสนุนธุรกิจเพื่อสังคมแบ่งเป็น 3 ด้านหลัก ได้แก่ (1) งบประมาณ (ในรูปปัจจัยการผลิต) สนับสนุนในรูป

ปัจจัยการผลิตที่เป็นผลพลอยได้จากกระบวนการผลิต เช่น กากหม้อกรอง และกากน้ำตาล แทนการให้เงินสด (2) บุคลากรขับเคลื่อนงาน ประกอบด้วย ผู้จัดการฝ่ายพัฒนาชุมชน เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน และเจ้าหน้าที่ Smart Farmer ซึ่งมีบทบาทเผยแพร่ข้อมูล จัดประชุม คัดเลือกเกษตรกร ประสานงานกับหน่วยงานภายนอก ติดตามและให้คำแนะนำ รวมถึงเป็นวิทยากรอบรม ถ่ายทอดองค์ความรู้และเทคนิคการปลูกผักปลอดภัย (GAP) (3) กระบวนการเรียนรู้ ดำเนินการผ่านเจ้าหน้าที่ Smart Farmer ครอบคลุมองค์ความรู้ด้านแนวคิด เกษตรยั่งยืน การจัดการทรัพยากร เทคนิคการผลิต โดยใช้รูปแบบการอบรมเชิงปฏิบัติการในพื้นที่จริง ร่วมกับการบรรยายและเอกสารประกอบ เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจทั้งเชิงทฤษฎีและปฏิบัติ

อภิปรายผลการวิจัย

การวิเคราะห์แรงจูงใจของเกษตรกรในการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตสามารถจำแนกได้เป็น 2 มิติหลัก ได้แก่ ปัจจัยภายใน พบว่า ต้นแบบการเรียนรู้และแรงบันดาลใจจากเพื่อนร่วมชุมชนมีบทบาทอย่างสำคัญ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการทำเกษตรกรรมยั่งยืนกลายเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ช่วยลดความลังเลใจของเพื่อนร่วมอาชีพ และเสริมสร้างความเชื่อมั่นว่าการเปลี่ยนผ่านดังกล่าวสามารถกระทำได้จริงในบริบทท้องถิ่น ไม่ใช่เพียงแนวคิดที่ถูกผลักดันจากนโยบายภายนอก ปรากฏการณ์นี้สามารถอธิบายได้ด้วย “การเรียนรู้แบบสังเกต” ซึ่งชี้ให้เห็นว่า บุคคลสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมได้จากการสังเกตพฤติกรรมของผู้อื่นที่ได้รับผลสำเร็จ นอกจากนี้ การรวมกลุ่มของเกษตรกรเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ วางแผนการผลิต และสนับสนุนซึ่งกันและกัน ได้กลายเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยเสริมสร้าง “ทุนทางสังคม” (Social capital) ภายในชุมชน ซึ่งเป็นทุนชีวิตประเภทหนึ่งตามกรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihoods Framework: SLF) ทุนทางสังคมดังกล่าวไม่เพียงแต่ช่วยลดความเสี่ยงของการเปลี่ยนแปลงเท่านั้น แต่ยังเอื้อต่อการเข้าถึงทรัพยากรและโอกาสทางเศรษฐกิจในลักษณะที่เกษตรกรรายบุคคลไม่สามารถทำได้โดยลำพัง อีกประเด็นหนึ่งที่มีนัยสำคัญ คือ การเปลี่ยนแปลงค่านิยมและกระบวนทัศน์ในการผลิตของเกษตรกร จากเดิมที่เน้นปริมาณผลผลิตและกำไรสูงสุด ไปสู่การให้ความสำคัญกับสุขภาพ ความปลอดภัย และคุณภาพชีวิตในระยะยาว ความเปลี่ยนแปลงนี้เกิดจากการเชื่อมโยงประสบการณ์ตรงของเกษตรกรกับผลกระทบจากระบบเกษตรเคมี ซึ่งเป็นแรงผลักดันที่สำคัญในการแสวงหารูปแบบการผลิตที่ปลอดภัยและยั่งยืนมากกว่าเดิม สำหรับปัจจัยภายนอกชุมชน การสนับสนุนจากภาคเอกชนโดยเฉพาะกลุ่มมิตรผล เป็นองค์ประกอบสำคัญที่เอื้อให้การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ บทบาทของภาคเอกชนในกรณีนี้มีใช่เพียงการเป็น “ผู้ซื้อผลผลิต” แต่ยังรวมถึงการทำหน้าที่เป็น “ผู้พัฒนา” ที่ร่วมเรียนรู้กับชุมชนผ่านกระบวนการต่าง ๆ เช่น การส่งเสริมการจัดการความรู้ และการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐและภาควิชาการ บทบาทเชิงกระบวนการลักษณะนี้สอดคล้องกับแนวคิด “ธุรกิจเพื่อสังคม” (Social Business) ของ Muhammad Yunus (2010) ซึ่งมุ่งใช้กลไกของธุรกิจเพื่อสร้างโอกาสให้กับผู้ด้อยโอกาส โดยไม่ยึดถือกำไรสูงสุดเป็นเป้าหมายหลัก การดำเนินงานของบริษัท ปลูกเพาะสุข จำกัด ในพื้นที่รอบโรงงานน้ำตาลมิตรผลภูเขียว

จังหวัดชัยภูมิ เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการพัฒนาธุรกิจเพื่อสังคมที่ยึดโยงอยู่กับแนวคิดของมุฮัมมัด ยูनुส ที่มองว่าธุรกิจมีศักยภาพและความสามารถและควรจะมีบทบาทในการแก้ไขปัญหาสังคม โดยเฉพาะปัญหา ความยากจน ความเหลื่อมล้ำ และความเปราะบางในระบบเศรษฐกิจของเกษตรกรรายย่อย แนวคิดของ ยูनुสเห็นว่าธุรกิจเพื่อสังคมต้องไม่มุ่งเน้นกำไรสูงสุดเพื่อผู้ถือหุ้น แต่ต้องใช้กลไกตลาดที่มีคุณธรรมในการสร้าง การเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนให้กับผู้คน โดยเฉพาะกลุ่มเปราะบางในสังคม บริษัท ปลุกเพาะสุข จำกัด ได้นำ แนวคิดดังกล่าวมาปรับใช้ผ่านการจัดตั้งระบบการผลิตผักปลอดภัย การพัฒนาองค์ความรู้เกษตรกร การสร้าง ตลาดที่มีความเป็นธรรม และการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภาคีในระดับพื้นที่ กระบวนการทั้งหมดนี้ สะท้อนถึงความพยายามในการสร้างระบบสนับสนุน ที่เกื้อหนุนให้เกษตรกรรายย่อยสามารถอยู่รอดและเติบโต ในห่วงโซ่อุปทานที่ยั่งยืน โดยมีใช้เพียงการสนับสนุนแบบสงเคราะห์ แต่เป็นการลงทุนระยะยาวในศักยภาพ มนุษย์และโครงสร้างเศรษฐกิจชุมชน ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ Mair และ Marti (2006) ซึ่งอธิบายถึง “การประกอบการเพื่อสังคม” ว่าเป็นรูปแบบของกิจกรรมทางธุรกิจที่มีเป้าหมายหลักในการสร้าง ผลกระทบทางสังคม มากกว่าการแสวงหาผลกำไรส่วนตัว โดยผู้ประกอบการเพื่อสังคมจะมุ่งเน้นการแก้ไข ปัญหาเชิงโครงสร้างที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนในระยะยาว ไม่ใช่การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเพียงชั่วคราว

ธุรกิจเพื่อสังคมที่ดำเนินการโดยบริษัท ปลุกเพาะสุข จำกัด ซึ่งเป็นกลไกหนึ่งภายใต้กลุ่มมิตรผล ได้ส่งผลกระทบเชิงบวกต่อคุณภาพชีวิตของเกษตรกรเครือข่ายในหลายมิติอย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะการ เปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพที่สะท้อนถึงการดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า มีศักดิ์ศรี และยั่งยืน สอดคล้องกับแนวคิด คุณภาพชีวิต ซึ่งมักถูกนิยามในเชิงองค์รวมว่าเป็น “คุณภาพชีวิต คือ สภาวะการณ์ของบุคคลที่มีชีวิตที่มีความ สุข ทั้งทางกาย ทางอารมณ์ทางสังคม ทางจิตวิญญาณ โดยมีสภาพการณ์ คือ อยู่ดีหรือมีคุณภาพชีวิตที่ดี ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นความสุขที่เกิดขึ้นได้จากการขวนขวายเพื่อให้ได้มาโดยตัวบุคคลส่วนหนึ่งและอีกส่วนหนึ่ง ระบบสังคมจำเป็นต้องเอื้ออำนวยให้เกิดการดำรงชีวิตและสุขภาพที่ดีของคนในสังคมนั้น ๆ” (จันทปภา วิเศษไวยาร, 2552) ในการนี้สามารถแจกแจงการเปลี่ยนแปลงของคุณภาพชีวิตเกษตรกรได้ 5 มิติ ตามแนวคิดของ Flanagan (1982) ที่เสนอว่า คุณภาพชีวิตของบุคคลควรถูกพิจารณาในหลากหลายมิติ ที่สะท้อนถึงความเป็นอยู่ที่ดี ได้แก่ (1) ด้านเศรษฐกิจ เครือข่ายสามารถสร้างรายได้เสริมและลดค่าใช้จ่ายได้ อย่างมีนัยสำคัญ ส่งผลต่อการเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ลดการพึ่งพารายได้จากพืชเชิงเดี่ยว และ สร้างความหลากหลายทางเศรษฐกิจให้แก่ครัวเรือน (2) ด้านสุขภาพ การผลิตและบริโภคผักปลอดภัยช่วย ยกระดับสุขภาพกายและใจของเกษตรกรและครอบครัว เกิดการตระหนักรู้ในคุณค่าของการบริโภคที่ปลอดภัย ลดความเสี่ยงจากโรคที่เกิดจากสารเคมี (3) ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม โดยการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ อย่างมีประสิทธิภาพและลดการใช้สารเคมี ทำให้เกิดระบบนิเวศการเกษตรที่สมดุลและส่งเสริมความยั่งยืนทาง สิ่งแวดล้อม (4) ด้านสังคม การพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งภายในและภายนอกเครือข่าย เกษตรกรมี โอกาสในการเรียนรู้ร่วมกัน ผ่านกิจกรรมอบรมและการถ่ายทอดองค์ความรู้ เกิดความร่วมมือระหว่างเกษตรกร

และชุมชน รวมถึงหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งช่วยสร้างทุนทางสังคมและยกระดับความเข้มแข็งของชุมชน ตามเป้าหมายการลดความเหลื่อมล้ำและส่งเสริมความร่วมมือ (5) ด้านจิตใจ เกษตรกรมีความมั่นใจและ ภาควิเคราะห์ วางแผน และสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อตอบสนองต่อความท้าทายต่าง ๆ ในอนาคต

ทั้งนี้ ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตภายใต้การพัฒนาธุรกิจเพื่อสังคม ในมิติของ ปัจจัยภายใน พบว่า เครือข่ายฯ มีทุนการดำรงชีพหลายด้านที่สำคัญ ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนเศรษฐกิจ ทุนสังคม และทุนกายภาพ โดยทุนมนุษย์ ได้แก่ ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ในการทำเกษตรปลอดภัย ซึ่งได้รับการ เสริมสร้างผ่านกิจกรรมฝึกอบรม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการลงพื้นที่ของบุคลากรจากกลุ่มมิตรผล ซึ่งสอดคล้องกับกรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืนที่ระบุว่า ทุนมนุษย์ เป็นรากฐานสำคัญในการเพิ่มขีด ความสามารถของครัวเรือนในการจัดการกับความไม่แน่นอนและโอกาสในชีวิต ทุนเศรษฐกิจ ปรากฏในรูปของ รายได้ที่เพิ่มขึ้นจากการจำหน่ายผลผลิตในระบบตลาดที่มีมาตรฐาน รวมถึงการลดต้นทุนด้วยการใช้ปัจจัยการ ผลิตจากธรรมชาติ ขณะที่ทุนสังคม ได้แก่ ความสัมพันธ์ ความไว้วางใจ และการรวมกลุ่มของเกษตรกร ซึ่งก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม และการพึ่งพาอาศัยกันในระดับเครือข่าย ส่วนทุนกายภาพ ได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบ ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยพื้นฐานในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมอย่างมีประสิทธิภาพ ในด้านของปัจจัยนำเข้าจากภายนอก บริษัท ปุ๋ยเคพีเอส จำกัด ในฐานะหน่วยงานขับเคลื่อนธุรกิจเพื่อสังคม ของกลุ่มมิตรผล ได้แสดงบทบาทในฐานะ “ผู้เอื้อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง” มากกว่าจะเป็นเพียงผู้สนับสนุน เชิงเศรษฐกิจ โดยการดำเนินงานของบริษัทมีลักษณะสอดคล้องกับแนวคิดธุรกิจเพื่อสังคมของมูฮัมหมัด ยูนุส (Muhammad Yunus, 2010) ที่เน้นการลงทุนเพื่อแก้ไขปัญหาสังคม โดยไม่มุ่งหวังผลกำไรสูงสุด หากแต่ มุ่งเน้นผลลัพธ์ทางสังคมที่ยั่งยืน การไม่ให้เงินสนับสนุนโดยตรง แต่ใช้วิธีพัฒนาองค์ความรู้ ปัจจัยการผลิต และ ระบบตลาด ทำให้เกษตรกรมีโอกาสพึ่งพาตนเองในระยะยาว ตรงกับงานวิจัยของ Changhwan Shin (2018) ที่เสนอว่า “ผู้ประกอบการเพื่อสังคมท้องถิ่น” ที่ไม่เพียงแต่มุ่งหวังผลกำไร แต่ยังเน้นการพัฒนาองค์ความรู้ การสร้างนวัตกรรมในระดับชุมชน และการเชื่อมโยงภาคีเครือข่ายหลากหลายภาคส่วน เพื่อยกระดับคุณภาพ ชีวิตของเกษตรกรให้เกิดความยั่งยืน นอกจากนี้ การเชื่อมโยงเครือข่ายเกษตรกรเข้ากับหน่วยงานภาครัฐและ เอกชน ยังส่งเสริมให้เกิด “ชุมชนแห่งการเรียนรู้” ซึ่งส่งผลให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ และการสร้าง องค์ความรู้จากฐานรากอย่างแท้จริง กระบวนการเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางสังคมที่ไม่อิงอยู่เพียงแค่ ด้านเศรษฐกิจหรือการตลาด แต่ยังส่งผลต่อความสำคัญของการเรียนรู้มีทักษะและกระบวนการติดตาม และ คิดวิเคราะห์โดยยึดพื้นที่และความต้องการของชุมชนเป็นหลัก และใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนา ชุมชน มีการฝึกฝนการเรียนรู้อย่างกระตือรือร้น มีการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สามารถยกระดับความรู้และ ทักษะจากการเรียนรู้ไปประยุกต์ใช้เพื่อก่อให้เกิดการทำงานอย่างบูรณาการ (อัศวิน หนูจ้อย, 2559)

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและกลยุทธ์เพื่อสนับสนุนให้เกิดพัฒนากระบวนการดำเนินงานของธุรกิจเพื่อสังคมให้บรรลุเป้าหมาย ดังนี้

1.1 เน้นการเรียนรู้เชิงปฏิบัติและรูปแบบที่หลากหลายนอกจากการบรรยายควบคู่กับการปฏิบัติจริง ควรเพิ่มสื่อสนับสนุน เช่น เอกสารคู่มือที่เข้าใจง่าย แผนภาพ Infographic และสื่อออนไลน์

1.2 จัดกิจกรรมทบทวนหลังการอบรมทุกครั้ง โดยกำหนดวันและนัดหมายเกษตรกรและผู้เกี่ยวข้องให้เข้ามาร่วมกันแสดงความเห็นเกี่ยวกับกระบวนการจัดอบรมและกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เห็นถึงทั้งความสำเร็จ ปัญหา อุปสรรค ตลอดจนแนวทางการพัฒนาร่วมกันในครั้งต่อไป

1.3 สร้างกลไกการมีส่วนร่วมกับภายนอก โดยเชิญหน่วยงานหรือบุคคลที่มีบทบาทด้านเกษตรเข้ามาเสริมสร้างความรู้และศักยภาพเกษตรกร เช่น เป็นวิทยากรร่วมกับเกษตรกรต้นแบบ เป็นที่ปรึกษาและติดตามการผลิต เพื่อช่วยเพิ่มผลผลิตและคุณภาพ รวมถึงช่วยสร้างกลไกการมีส่วนร่วมระดับท้องถิ่น

1.4 จัดหาพื้นที่จำหน่ายและส่งเสริมด้านตลาด การจัดหาพื้นที่จำหน่ายและพัฒนาช่องทางตลาด เช่น การจัดตลาดภายในชุมชน การสร้างเครือข่ายผู้รับซื้อ และการใช้สื่อออนไลน์เพื่อเพิ่มการรับรู้ของกลุ่มผู้บริโภค

2. ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรพิจารณาขยายขอบเขตการวิจัยไปยังกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่อื่น ๆ ที่มีลักษณะทางภูมิศาสตร์ สังคม และเศรษฐกิจที่แตกต่างจากอำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ เพื่อให้วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของเกษตรกรได้อย่างรอบด้านยิ่งขึ้น นอกจากนี้ การเปรียบเทียบกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่ต่างกันจะช่วยให้เห็นถึงรูปแบบ และอุปสรรคที่อาจเกิดขึ้นในการพัฒนาธุรกิจเพื่อสังคมในบริบทที่หลากหลาย ทำให้ได้ข้อสรุปที่สามารถนำไปใช้ในการกำหนดแนวทางพัฒนาธุรกิจเพื่อสังคมให้เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของเกษตรกรในแต่ละพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

2.2 ในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในรูปแบบวิธีวิจัยเชิงผสม โดยเพิ่มการวิจัยเชิงปริมาณเข้าไปร่วมศึกษาในประเด็นคุณภาพชีวิตของเกษตรกร เพื่อให้เข้าใจข้อมูลเชิงประจักษ์มากขึ้น และเพิ่มวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการสนทนากลุ่มเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมทุกมิติ และความคิดเห็นที่แตกต่าง

เอกสารอ้างอิง

โกวิท พวงงาม. (2553). การพัฒนาชุมชน: กระบวนการพัฒนาและการสร้างสรรค์เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต.

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2544). การจัดการพื้นที่ปลูกอ้อยในอำเภอภูเขียว จังหวัด

ชัยภูมิ: การวิเคราะห์ความเหมาะสมของพื้นที่ปลูก. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2564). รายงานสถิติเกษตรกรรม: พื้นที่การปลูกอ้อยในจังหวัด
ชัยภูมิ. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

กลุ่มมิตรผล. (2566). รายงานความยั่งยืนประจำปี 2566. MitrPhol Group.

<https://sustainability.mitrphol.com/th/sustainability-report/report/#>

จันทป์พา วิเศษโหวาร. (2552). คุณภาพชีวิตของเกษตรกร [วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัย
ราชภัฏธนบุรี]. โครงการบัณฑิตศึกษา.

แมน บุโรทกานนท์. (2566). สู้ชนะความจน บนฐานพลังความรู้ พลังภาคี 8. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ:
บริษัท ดีไซน์ ดีไลต์ จำกัด.

วิฑูรย์ เดโซ. (2541). คุณภาพชีวิตและสังคม: การพัฒนาคุณภาพชีวิตในมิติทางเศรษฐกิจและสังคม. (พิมพ์ครั้งที่
ที่ 1). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, คณะทำงานวิชาการสมัชชาเกษตรกรรมทางเลือกครั้งที่ 3. (2547). เกษตรกรรมยั่งยืน.
นนทบุรี: มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย).

สนธยา พลศรี. (2547). การพัฒนาชุมชน: กระบวนการเปลี่ยนแปลงและร่วมมือในชุมชน. กรุงเทพฯ:
โอเดียนสโตร์.

อริยพร โพธิ์ใส. (2559). ปัญหาและผลกระทบของระบบเกษตรพันธสัญญาต่อเกษตรกร: การศึกษากรณี
เกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่].
ฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อัศวิน หนูจ้อย และคณะ. (2559). ผู้นำชุมชนแห่งการเรียนรู้. วารสารวิจัยและพัฒนาหลักสูตร, 6(2), 49-64.

Changhwan Shin. (2018). The impact of social entrepreneurship on the performance of social
enterprises in Korea: The role of innovation mediation. Social Enterprise Journal,
14(1), 44-64.

Flanagan, J. C. (1982). Measuring quality of life: Where do we start? Evaluation and Program
Planning, 5(1), 13-22.

Mair, J., & Martí, I. (2006). Social entrepreneurship research: A source of explanation,
prediction, and delight. Journal of World Business, 41(1), 36-44.

MGR Online. (21 มีนาคม 2559). มิตรผลวางรากฐานพัฒนาชาวไร่อ้อย จากหมู่บ้านเพิ่มผลผลิตสู่ชุมชน
ยั่งยืน. MGR Online. <https://mgronline.com/greeninnovation/detail/9590000029330>

Muhammad Yunus. (2010). Building Social Business: The New Kind of Capitalism That Serves
Humanity's Most Pressing Needs. New York: Public Affairs.